

УДК 821.163.41 - 92 Сремац С.

КРИТИЧКА БЕЛЕШКА СТЕВАНА СРЕМЦА О ПРОСЛАВИ СТОГОДИШЊИЦЕ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Апстракт: *Сремчева критичка белешка о прослави стогодишњице Првог устанка 1904. за данашњег читаоца представља актуелно и тиво. Ауторска белешка о тексту има за циљ да се истакне Сремчева ангажована национална мисија и посвећеност историји српског народа.*

Кључне речи: *Белешка, Први устанак, Стеван Сремац.*

У Народном музеју у Нишу у Збирци Стевана Сремца у хартијама рукописне заоставштине чува се и краћа Сремчева белешка из 1904. публицистичког карактера о прослави стогодишњице Првог српског устанка у Краљевини Србији.¹ По форми

текст је писан као концепт за јавно предавање или за објављивање у неким ондашњим новинама са којима је Сремац сарађивао, на шта упућује приступ теми и сама стилистика. По садржају, иако фрагментаран рекло би се незавршен, представља полемичку и критичку опсервацију писца о неодређеном националном концепту прославе устанка и одсуству историјске свести о значају српске револуције за цивилизацијски развој и државност Србије.

Текст је написан вероватно у првој половини 1903. или на почетку 1904. године, на четири листа малог формата (21,5 x 17,5) са пагинацијом (1-4) и није у оригиналу насловљен. Рукопис је уведен у инвентар рукописа и предмета Стевана Сремца /инв.

---

¹ Део заоставштине Стевана Сремца, Народни музеј Ниш откупио је 1952. године од Милорада Павловића Крпе, књижевника, Сремчевог пријатеља и биографа. Рукописна заоставштина је добро очувана и садржи рукописе значајних дела: Зону Замфирову, Ибиш агу, Приче из књига староставних, концепте, белешке и неколико оригиналних рукописа Сремчевог ујака Јована Ђорђевића. У збирци је и део пишчеве собе (комадни намештај), лични предмети, фотографије и изузетно вредна лична библиотека. Од материјала из Збирке урађена је стална поставка о Сремцу – Спомен соба Стевана Сремца.

бр. 54/ и у Музеј је доспео када је откупљена заоставштина Стевана Сремца 1952. године од Милорада Павловића - Крпе, пишчевог верног пријатеља, књижевника и поузданог биографа.² Рукопис је у старој књизи инвентара из 1952. уведен под условним насловом - "Предавање поводом прославе стогодишњице Првог устанка" а након ревизије Збирке, данас се води под насловом - "Рукопис Стевана Сремца о Првом српском устанку".

У литератури о Сремцу не помиње се ова Белешка код његових савременика и биографа (Павле Поповић, Миле Павловић Крпа и др...) а ни у текстовима књижевних критичара и теоретичара који су се бавили његовим делом, са једним изузетком; интегрална Сремчева Белешка је први пут објављена са пратећим коментаром, претежно интонираним са етичког становишта, 1989. године у Зборнику Народног музеја у Нишу, тематски посвећеном научном скупу о Чегарском боју 1809.³ Сматрали смо да је са ове временске дистанце упутно поново објавити Сремчеву белешку, посебно поводом прославе 200 година Првог устанка и државности Србије 2004. године са свим недоумицама и контроверзама око концепта које су је пратиле, па у општем смислу у неким тачкама и слично стање духа и друштвеног морала као и у време када је, истим поводом, Сремац написао сво-

² Милорад Павловић (Миле Крпа) 1865-1957, књижевник и професор, најближи Сремчев пријатељ, написао је документовану изванредну пишчеву биографију: М. Павловић, *Стеван Сремац*, Биографије знаменитих људи, Југоисток, Београд 1938.

³ Видети: Ж. Петровић, *Непознати фрагмент рукописа Стевана Сремца о прослави стогодишњице Првог српског устанка и наше памћење историје*, Зборник Народног музеја Ниш, Ниш 1989, 5-9.

је, и данас по порукама, науку и далекосежним запажањима, изузетно актуелно штиво. Опомињућа и прекорна Сремчева реч упућена је и онда и данас, једнако српском на-роду склоном историјском заборау као менталној особини и његовој интелектуалној, политичкој, академској и државној елити која својом равнодушношћу и неделанем не побуђује национално достојанство као битну резултатну Првог устанка. Велики национални корифеј, какав је био Сремац, родољуб и посвећеник животом и делом васцелом Српству и његовој националној свести и савести на страницама овог ангажованог текста добија пун смисао и потврду своје животне и политичке филозофије.

Јеткост и горчина, па и осећање повређености самог писца, упозорење на погубност српске неслоге, на кратко историјско памћење и заборава у народној свести на 1804. са силином бујичне реке излива се из сваке његове речи са страница текста. У прилог предходној тврдњи сам Сремац између осталог вели: "Та да смо слободу добили као слепац маријаш у капу, па би требало лепше прославити. Жалости ме доказ да су наши стари умели умирати за ову земљу а потомци њихови не умеју ни славити ни провеселити се за њу. Али не учинисмо скоро ништа, или врло мало. Врло мало рекосмо. Јер ево прође трећина година и да није вреднога и уваженога С. Новковића и А. Гавриловића још не би знали да прослављамо стогодишњицу."

За разумевање Сремчеве Белешке значајно је познавање друштвено историјских околности у време када је планирана прослава (друга половина 1903. године) имајући у виду да је после убиства Александра Обреновића и

мајског преврата дошло до династичке промене ступањем Петра I Карађорђевића на српски престо тако да је прослава стогодишњице Првог устанка почевши од 14. фебруара 1904. године до септембра исте године, била у знаку династије Карађорђевића и инаугурације /кронисања/ краља Петра I (7-9. септембар 1904.).⁴ Прослава је у најкраћем обухватила неколико различитих манифестација: "Прослава је отпочела у Београду 14. фебруара 1904. године благодарењем у Саборној цркви, свечаном прославом у Народном позоришту и Великој школи, прославом у Орашцу и прославом у школама широм земље."⁵ Други главни део прославе одвијао се 7. септембра 1904. када је одржана импозантна војна парада, затим у поподневним часовима отворени су Етнографски и Војни музеј за јавност, постављена изложба оружја и одржана свечана седница Српске краљевске академије наука ...Сви ови догађаји око прославе Устанка иду у прилог претпоставци да је Сремац, ипак, текст написао почетком 1903. будући да није био упознат са предвиђеним активностима које су касније испланиране. Као светли пример национално одговорних личности он наводи само Стојана Новаковића и Андру Гавриловића који су једино, по њему, нешто значајно учинили за обележавање јубилеја, у чему је био у праву. О томе пише и Д. Јанковић у књизи "Српска држава Првог устанка", да "својеврсну ренесансу доживела је српска историографија о Првом устанку после 1903, а наро-

⁴ О прослави Првог устанка видети документован текст: Д. Милић, *Осврт на прославу стогодишњице устанка у Србији*, Зборник Историјског музеја Србије, Београд 1973, 125-139.

⁵ Исто, 135.

чито у вези са прославом стогодишњице устанка."⁶ Академик Стојан Новаковић проследио је 1903. Академији наука формулисан детаљан план издавања грађе о 1804. години али он није прихваћен са образложењем да Академија већ "има такав план и да се он остварује." Али и поред тога објављено је његово, данас већ класично дело, *Устанак на дахије*, Београд, 1904, затим *Васкрс државе српске*, Нови Сад, 1904, и касније 1907. *Уставно питање и закони Карађорђева времена*. Андра Гавриловић, Сремчев пријатељ, кога он у тексту помиње у позитивном контексту, иначе књижевник и историчар, написао је неколико дела углавном из културне и просветне историје устанка. Но Сремац у тексту залаже се да се свет упозна са вредностима српске историје и дOMETИМА Устанка 1804. године, уз једну занимљиву констатацију: "Да је било умешности, све је то требало сад поново изнети пред свет данас, баш данас кад се све дигло против нас, кад смо већ тако рећи и заборавили да се о нама не може лепо с те стране писати". По нашем мишљењу Сремац је извесно имао увид у ситуацију око Србије после мајског преврата 1903. Наиме после убиства Александра Обреновића и Драге Машин Србија је у европском јавном мњењу, у владиним и дипломатским канцеларијама била извргнута жестоких негативним коментарима, па отуд и Сремчево упозорење да се "све дигло против нас". Горчина и јед којом је нијансиран овај текст, потичу и из чињенице да је Сремац био приврженик династије Обреновића *par excellence*, посебно краљу Милану, али и "страсни" припадник изворне Ристићеве Либе-

⁶ Д. Јанковић, *Српска држава Првог устанка*, Нолит, Београд 1984, 26.

ралне странке, те су му ти догађаји сигурно итекако тешко пали.

Текст Сремчеве критичке Белешке о прослави стогодишњице Првог српског устанка 1904. својом актуелношћу превазилази време, повод и историјске околности када је настала, а његова вишезначна слојевитост и дубина проницања у карактерологију и психолошко биће српског народа и следствено томе изведена тумачења могућа су ишчитавањем целине, те се објављује у изворном облику:

"Сви се још доста живо сећамо кад су пре неколико година славили Мађари својих двеста година ослобођења од Турака, славили победе код Сланкамена, ослобођење Будима. И то је прослављао народ који се није сам поуздао у се и своје кљусе, него који је био само један од многих сарадника на том великом делу; поред Немаца из Аустрије и Немачке, поред Пољака, поред Срба, хиљада и хиљада Срба, и он се борио за слободу своје отаџбине, и то не сав народ него један део, док је други део помогао и калаузио Турцима у путу за Беч. И тај народ с каквим је урнебесом прославио победе других за своју слободу!...

Доиста народ достојан постојања.

А ми?

Ове године је равно сто година како се Српски народ у Шумадији дигао сам самцит, у први мах голорук, чак без наде и на кога – подигао се на саму Царевину која се пружала далеко у три дела свет. Сам се дигао, сам се бунио, сам ослободио.

И сада је сто година од тога догађаја. И шта је природније него да се сети негде својих предака, да им с пу-

но религиозног пиетета учини помен, с поносом учини помен само њима и ником више на белом свету, јер у ропству суза његова није имала родитеља, а у борби да га је ко у свету зажалио благодушно нашем народу било би као да му је то поклонιο.

И шта је природније било него ланско очекивање и надање да ће ове године бити достојно прослављен спомен те оријашке борбе. Шта је природније било него надати се да ће се све учинити да страни свет што више дозна о нама. А то је бар лако било. Јер је било странаца и то неколико пута који су о нама толико правилно и топло писали. Да је било умешности, све је то требало да сад поново изнети пред свет данас, баш данас кад се све дигло против нас, кад смо већ тако рећи и заборавили да се о нама може лепо с те стране писати.

Али не треба да се чудимо странцима кад сами нисмо као што треба. Данас кад треба да је све сложено и неуморно, вреди о том рећи да боље прославимо стогодишњицу кад треба да сваки ко дође види да се слави, код нас не само да се не примећује него се скоро заборавило. Да је срећа да Академија, Држава, разни фондови, професори Универзитета и књижевници, разни активисти да се управљају ко ће више учинити за прославу, да су прославили дуго припреманим књижицама и стиховима о тим временима – оно се једва и примећује. Та да смо слободу добили као маријаш капу – па би се требало лепше прославити. Жалости ме доказ да су наши стари умели умирати за ову земљу а потомци њихови не умеју ни славити ни провеселити се за њу.

Али не учинисмо скоро ништа, или врло мало.

Врло мало рекосмо. Јер ево про-
ђе трећина година и да није вреднога
и уваженога С. Новаковића и А. Га-

вриловића још не би знали да просла-
вљамо стогодишњицу."

